

TÜRKİYEDE ET VE ET ÜRÜNLERİ SANAYİNİN DURUMU VE SORUNLARI

Banu Bilge OVALI*

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye'de hayvan potansiyeli, hayvancılığın ve et sektörünün mevcut durumu, üretim ve verimliliğin artırılmasında karşılaşılan sorunlar belirlenmeye çalışılmış ve bu konuda çözüm önerileri verilmiştir.

SUMMARY

Situation and Problems of Meat and Meat Products Industry in Turkey

In this study livestock potential, present raising livestock and meat industry state, problems are determined in increasing of production and productivity in Turkey have been investigated and advice have been evaluated.

1. GİRİŞ

Beslenme, insanın temel ve yaşamsal ihtiyaçlarından birisidir. Bu nedenle, gıda üretiminin kaynağı olan tarımsal faaliyet, bu güne kadar olduğu gibi bundan böyle de ülke ekonomisi için önemli bir sektör olma özelliğini koruyacaktır. Günümüzde gıda üretimi açısından iyi durumda olan üretim fazlasına sahip ülkeler olduğu gibi, beslenme yetersizliği ve açlık sınırında bulunan ülkelerin sayısı da az değildir. Türkiye, tarımsal üretim açısından kendi kendine yeter düzeyde olan ülkeler arasında bulunan bir ülke olarak kabul edilmektedir. Sahip olunan üretim kaynak ve potansiyeli dikkate alındığında bu değerlendirme doğru olarak kabul edilirse de, optimal ölçüler dikkate alındığında gıda ve tüketimi açısından ülkemiz için de yetersizlikler söz konusudur.

Hayvansal ürünlerin insanların yeterli ve dengeli beslenmesinin sağlanmasında vazgeçilmez olduğu bilinmektedir. Hayvansal protein kaynakları içerdikleri amino asitler ile büyüme ve gelişmenin sağlanması, doku onarımı, hastalıklara karşı direncin artırılması ve hayatsal faaliyetlerin devamını sağlaması açısından son derece önemlidir. Bundan dolayı, kişinin günlük protein gereksiniminin % 50'sinin hayvansal kökenli olması gerekmektedir. Fakat önerilen bu oran yeterince sağlanmadığı için dünyanın pek çok ülkesinde protein yetmezliğinden kaynaklanan beslenme bozuklukları giderek yaygınlaşmaktadır. Diğer taraftan günümüzde gelişmiş ülke olmanın ölçüsü hayvansal protein tüketimi ile doğru olarak arttığı ve hayvansal protein tüketimi %40-70 arasında bulunan ülkelerin gelişmiş ülke olarak kabul edildiği bilinmektedir. (Yücel, 1992).

Et, kasaplık hayvanların iskelet kaslarından elde edilen, içerdiği biyolojik değeri yüksek sindirilebilir protein nedeniyle insan beslenmesinde önemli bir yer tutan bir besindir. Et proteinleri hayatın sürdürülebilmesi için gerekli olan proteinlerin ve onların yapı taşı olan amino asitlerin esansiyel olanlarını hemen hepsini yeterli oranlarda içerir. Bunun yanı sıra; et yağı da esansiyel yağ asitlerini ve yağda eriyen vitaminleri bulundurması bakımından beslenmede önem kazanmaktadır.

Günümüze kadar yürütülen tüm çaba ve çalışmalara karşın, özellikle hayvancılıkta gerekli altyapının kurulması, üretimi istenen düzeye getirmemiştir. Uzun yıllardır yapılan ıslah çalışmaları ve uygulamaya konulan teşvik tedbirleri sonucu, bir taraftan yüksek verimli ırklar ile bunların melezlerinin oranın artırılması, diğer taraftan bakım ve besleme koşullarının iyileştirilmesi ile birim başa verimde önemli ölçüde gelişmeler sağlanmıştır. Fakat henüz istenen düzeye ulaşmadığı gibi, özellikle son yıllarda hayvansal üretimde gerilemeden sözedilir duruma gelmiştir.

Özellikle, 1983 yılından sonra, hayvansal üretimdeki yetersizliğin giderilmesinde ithalat da (canlı hayvan, hayvansal ürünler, yem ve yem hammaddeleri) önemli bir seçenerek olarak görülmeye başlanmıştır. Dünya gıda üretimi ve ticaretinde dalgalanmalar, başı boş ithalatın hayvansal üretime olumsuz etkilerinin büyümesine ve hatta ülkemizde hayvansal üretimin geleceğini tehdit etmeye başlamıştır. Türkiye, yaklaşık son 10-15 yıllık dönemde hayvansal üretim ile ilgili girdiler bir yana hayvan ve hayvansal ürünlerin hemen her türlüünü ithal eden bir ülke durumuna gelmiştir (Konak, 10992).

2. TÜRKİYE'DE HAYVANCILIK SEKTÖRÜNÜN DURUMU

Ulusal kalkınma ve beslenme sorunlarının çözülmesinde önemli iktisadi fonksiyonlar üstlenen hayvancılık sektörü, aynı zamanda kırsal ekonomik kalkınmanın lokomotifidir. Türkiye'de 1970-1991 yılları arasında yapılan tarım sayısına göre tarım işletmelerinin sayısı %25.5 artış göstermiş, ancak, yalnız hayvancılık yapan işletme sayısı ise, %56 oranında azalmıştır. Diğer yandan hayvansal üretim yanında bitkisel üretim ile birlikte sürdürüldüğünden toplam işletmeler içerisinde bunların sayısının azalması doğrudan hayvancılığı da etkilemektedir. Ülkemizdeki hayvancılık işletmelerinin büyük bir çoğunluğu küçük aile işletmeleri olup, ihtisaslaşmış işletme sayısı azdır. Hayvancılığı ileri ülkelerden A.B.D.'ye bakıldığında; et ve süt sağırıcılığı, tavukçuluk ve domuz besiciliği konularında ihtisaslaşmanın yaygın olduğu görülmektedir. (Anonymous, 1995;1996)

a). Bu yapısal koşullara rağmen ülkemizde Gayri Safi Milli Hasılanın (GSMH) % 15'i kırsal kesimden elde edilmektedir. Kırsal kesimde yaratılan bu GSMH içinde hayvancılık sektörünün ortalama olarak %30-35 arasında değişmektedir (Suner,1986).

Çizelge 1. Türkiye'de Hayvan Varlığı (Baş)

YILLAR	KOYUN	KIL KEÇİSİ	TİFTİK KEÇİSİ	SIĞIR (TOPLAM)	MELEZ VE KÜLTÜR	YERLİ
1971	37.008.000	15.042.000	4.127.000	12.939.000	-----	
1975	41.366.000	15.216.000	3.547.000	13.751.000	-----	
1980	48.630.000	15.385.000	3.658.000	15.894.000	-----	
1985	42.500.000	11.233.000	2.103.000	12.466.000	-----	
1990	40.553.000	9.698.000	1.279.000	11.377.000	4.683.000	6.683.000
1995	33.791.000	8.397.000	714.000	11.789.000	6.478.000	5.311.000
1996	33.072.000	8.242.000	709.000	11.886.000	6.704.000	5.182.000
1997	30.238.000	7.761.000	615.000	11.185.000	6.405.000	4.780.000
1998	29.435.000	7.523.000	534.000	11.031.000	6.428.000	4.603.000
1999	30.256.000	7.284.000	490.000	11.054.000	6.608.000	4.460.000

Ülkemiz ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasını özellikle sanayi ve tarımın yurt düzeyine dengeli ve uyumlu biçimde hızlı gelişmesini temin için 1963 yılında planlı döneme geçilmiş hazırlanan 5 yıllık kalkınma planlarında hayvancılık sektörünün geliştirilmesi konusunda hedef politikalar belirlenmiştir. Planlar incelendiğinde genel olarak hepsinde; birim hayvan başına kaliteli ve daha fazla ürün elde etmek için yüksek verimli kültür ırkları ile bunların yerli ırklarla melezlerinin çoğaltılması, suni tohumlama çalışmalarının yaygınlaştırılması, salgın ve paraziter hastalıklarla etkin mücadeleyi sağlamak için her türlü aşı ve koruyucu maddelerin temin, çayır-meraların iyileştirilmesi, yem bitkileri üretiminin geliştirilmesi, besicilik uygulamasının genişletilerek özendirilmesi, erken ve geç kesimin engellenmesi, süt ve süt ürünlerinin geliştirilmesi ve hayvan bakım besleme konularında üreticilerin bilgilendirilmesi ve eğitilmesi konularından oluşmaktadır. Planlanan dönemde yüksek verimli ırkların arttırılması, ıslah, daha iyi bakım ve besleme, hastalıklarla mücadele gibi önemlerin alınması ve bu arada yem bitkilerinin tarım işletmelerinde üretimine daha fazla yer verilmesi ile hayvansal üretimimizde belli bir artış sağlanmış ancak belirlenen hedeflerin gerisinde kalmıştır. Türkiye'de mevcut hayvan varlığının büyük bir kısmı genetik yapı bakımından verim düzeyleri düşük yerli ırklardan oluşmaktadır. Diğer taraftan, ülke hayvancılığı gerek üretim çeşidi ve gerekse üretim tekniği itibarı ile doğal, sosyal ve ekonomik koşullara bağlı olarak bölgelere göre farklılıklar göstermektedir (Anonymous, 1996 a; 2000).

3. HAYVANSAL ÜRÜNLERİN ÜRETİMİ VE DIŞ TİCARETİ

Türkiye'de yıl içerisinde kesilen hayvan sayısı ve et üretimine ilişkin rakamlar bazı varsayım ve tahminlere dayanmaktadır. Çünkü; mezbaha ve kombinalar dışındaki kesimler hakkında güvenilir veriler bulmak zordur. D.İ.E. verilerine göre çeşitli yıllarda mezbaha ve kombinalarda kesilen hayvan sayıları ve et üretimi Çizelge 2'de verilmiştir (Anonymous, 1999). Türkiye'de et üretiminin büyük bir kısmı uzun yıllar boyunca koyun ve keçiden sağlanmış, ancak, son zamanlarda tüketicilerin tercihleri siğir etine yönelmiştir. Siğir etinin bu etlere oranla yağsız olmasının yanı sıra, piyasaya sunulmasında daha fazla çeşitlilik sağlanabilmesinden de kaynaklanan tercih değişikliği, doğal olarak üretime de yansımıştır. Ancak, günümüzde beslenme alışkanlıklarının giderek değişmesi ile sağlıklı ve dengeli beslenmeye karşı eğilimin artması sonucunda tüketici tercihleri beyaz ete yönelmiştir.

Çizelge 2. Türkiye'de Kesilen Hayvan Sayısı Ve Et Üretimi

A: Kesilen hayvan sayısı (baş) B: Et Üretimi (ton)

YILLAR	TOPLAM		SİĞİR		MANDA		KOYUN		KEÇİ	
	B	A	B	A	A	B	B	A	A	B
1991	11.350	466.735	2.163	309.635	60	8.810	7.927	128.605	1.198	19.750
1992	10.647	448.880	2.065	300.605	55	7.965	7.478	122.940	1.047	17.260
1993	9.965	432.150	2.085	295.995	50	7.125	6.869	122.800	959	16.135
1994	10.863	466.150	2.230	316.585	57	8.150	7.650	126.450	904	14.885
1995	8.201	415.230	1.821	292.450	38	6.095	5.494	102.115	842	14.125
1996	8.125	416.810	1.816	301.835	20	3.145	5.536	98.125	734	12.280
1997	9.829	516.931	2.382	379.542	36	5.640	6.488	116.104	922	15.592
1998	11.473	532.482	2.200	359.273	27	4.762	7.899	144.703	1.343	23.430

Türkiye'de et üretimi, DİE verileri dikkate alınarak incelendiğinde; mezbaha ve kurban bayramı kesimlerinin ele alındığı görülmektedir. Oysa, ülkemizde mezbaha dışı kesimler oldukça fazladır. Bu nedenle belirtilen değerler gerçeği yansıtmamaktadır. Ülkemiz et sanayinde 1923-1952 yılları arasında gün aşırı kesim, satış ve stokuz taze et düzeni içerisine geçmiş modern anlamdaki ilk et sanayi faaliyetleri ise 1952 yılında Et ve Balık Kurumunun kurulması ile başlamıştır. Daha sonra 1982 yılında özel sektöre kombina kurma yetkisi verilmesi ile hayvancılığa dayalı sanayi Cumhuriyet döneminden bugüne kadar önemli bir mesafe kaydetmiştir (Suner, 1986).

Ülkemizde hayvansal ürünler sanayinde ilkel teknoloji kullanan küçük kapasiteli tesislerden, çağdaş teknoloji uygulayan modern ve büyük kapasiteli entegre tesisler kadar çeşitli kuruluşlar vardır (Okay, 1993).

Bugün için Türkiye'de et kesim ve işleme sanayinin temel yapısında; belediye mezbahaları, özel sektöre ait mezbaha ve kombinalar, Et ve Balık ürünleri A.Ş. ye dahil kombinalar ve et ürünleri işleyen özel sektör işletmeleri yer almaktadır (Anonymous, 2001). Ülkemizdeki et sanayinin geçmişi 1950'li yıllara kadar belediye mezbahaları ile gerçekleştirilmiştir. Günümüzde kırmızı et sanayi içerisindeki kuruluşlar arasında belediye mezbaha ve kombinaları sayısal olarak 803 adettir. Bu mezbahalar 1930 yılında yayımlanan 1580 sayılı belediye kanununun 15. Maddesinin 40. Bendine göre Belediyelerce kurulmakta ve düşük kapasiteli olduklarında sadece bulunduğu ilçenin et isteğini karşılamaktadır. Belediyeler tarafından sayısı az olmakla birlikte kesim kapasitesi yüksek, teknik ve hijyenik şartları iyi olan mezbaha ve kombinalar İstanbul, Adana, Antalya, İzmir, gibi illerde kurulmuştur (Anonymous, 2001).

Özel sektöre ait kombina kurma yetkisi 1982 yılında 1580 sayılı kanuna ek olarak çıkarılan 2678 sayılı kanunla verilmiş, kuruluş ve işleyiş şartları ise bu kanunun çerçevesinde çıkarılan Özel ve Resmi Kombinaların Kuruluş ve İşleyişini gösteren yönetmelik kapsamında belirlenmiştir. Bu tür kuruluşlara çalışma izni verme ve denetim yetkisi Tarım ve Köy İşleri Bakanlığına verilmiştir. Ülkemizde özel sektöre ait 96 adet kombina ve mezbaha bulunmaktadır. Bu kuruluşlar arasında günümüz teknolojik imkanlarına sahip kuruluşlar olduğu gibi uzun yıllardır faaliyet gösteren daha ilkel şartlarda üretim yapan kuruluşlar da bulunmaktadır (Suner, 1986). Türkiye'de son yıllarda özel sektör, et ürünleri üretimine ilgi göstermeye başlamış ve bu alanda yatırımlarda artışlar olmuştur. Et ürünleri içerisinde ağırlıklı olarak; sucuk, salam ve sosis üretilmektedir. Bunun yanı sıra kavurma, pastırma ve çok az miktarlarda da konserve vb. üretimi yapılmaktadır (Anonymous, 1999).

Et ve et ürünlerinin dış ticareti, her ne kadar dış ticaret bütününe ayrılmaz bir parçası olarak görülebilirse de kendine özgü bir takım özelliklere sahiptir. Her şeyden önce, uzun yıllar tarımsal üretim bakımından kendine yeterliliği ile özgün bir toplumun bu ürünlerin ithalatından olumsuz etkilenmesi kaçınılmazdır.

Çizelge 4. Türkiye'de Gerçekleştirilen Et Ürünleri Miktarları (ton)

D: Devlet Ö. Özel T: Toplam

ÜRÜN	MÜLKİYET	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1998
PASTIRMA	D	60	44	49	29	14	15	13
	Ö	397	681	645	692	619	627	898
	T	457	725	694	721	633	642	911
SUCUK	O	984	476	552	602	566	538	996
	Ö	7298	7581	7486	10360	9131	10699	11888
	T	8282	8057	8038	10962	9697	11237	12884
SALAM	D	434	258	218	188	233	252	650
	Ö	5327	5159	5176	6645	5530	7222	8119
	T	5761	5417	5394	6833	5763	7474	8769
SOSIS	D	494	302	270	223	262	238	306
	Ö	3493	3974	4120	5118	4690	5628	7419
	T	3987	4276	4390	5341	4952	5916	7725
KONSERVE	D	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
	Ö	1923	437	153	587	1379	321	64
	T	1923	437	153	587	1379	321	64
KAVURMA	O	387	204	209	231	272	155	188
	Ö	946	797	1022	1128	908	751	1072
	T	1333	1001	1231	1359	1180	906	1260
TOPLAM	D	4282	1517	1451	1860	2726	1519	2153
	Ö	17461	18192	18449	23943	20878	24977	29460
	T	21743	19709	19900	25843	23604	26496	31612

1984 yılında 140.993 ton et ihraç edip, toplam 140.191.000\$ kazanılırken, dış ticaret dengesi 1995 yılında 390.144.000 \$ açık vermiştir (Anonymous, 1997).

4. MEVCUT DURUMUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye'de tarımsal üretimin %20-25'i hayvansal üretimden sağlanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise, toplam tarımsal üretimin %60-70'i hayvancılıktan %30-40'ı bitkisel üretimden elde edilmektedir (İnençli ve ark. 2000).

Yedinci plan döneminde; ülkemizde kırmızı et sanayi içerisinde üretimi yapılan ürünlerin miktar ve kalitesi açısından acil çözüm bekleyen problemlerin giderilmesine yönelik bazı çalışmalar yapılmış olmakla birlikte, problemler halen etkinliğini sürdürmektedir.

560 sayılı kanun hükmünde kararname kapsamında kırmızı et ve et mamülleri üreten işletmelerin ruhsatlandırma ve denetlemelerinde yeni bir yapılamaya gidilmiş ve bu görevler Tarım ve Köyişleri Bakanlığına verilmiştir. Ancak sektörde yer alan özellikle küçük kapasiteli Belediye Mezbahaları ve bir kısım özel sektör kuruluşlarının ekonomik imkansızlıkları gerekçe göstererek şartlarını düzeltmemeleri nedenleriyle hedeflere ulaşamamıştır. Ruhsatlandırılan işletme sayısı son derece azdır (Anonymous, 2001).

Sektörde mevcut kapasitenin kullanımında ve yeni kapasiteler eklenmesi konusunda çok önemli bir gelişme olmamıştır. İptidai şartlardaki işletmelerin sektörde varlığının devam etmesi haksız rekabete neden olmakta ve iyi durumdaki işletmelerin kapasite kullanım oranlarını düşürmektedir.

Ambalaj malzemesi ve katkı maddelerinin önemli bir miktarı ithal edilmektedir. Sözkonusu malzemelerin kalite yetersizliği,

sektördeki şirketlerin işletme sermayesi yetersizliği, kredi faizlerinin yüksekliği ve daha bir çok faktör maliyetin artmasına neden olmaktadır.

Bu dönemde EBÜAŞ 20.5.1992 tarih ve 92/3088 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile özelleştirilmesine izin verilen kuruluşlar arasında dahil edilmiştir. Bu kapsamda Afyon, Ağrı, Amasya, Bayburt, Bursa, Erzincan, Kars, Kastamonu, Malatya, Şanlıurfa ve Tatvan kombinaları ise 1999'da özelleştirilmiştir (Anonymous, 2001).

Tarım ürünleri ithalatında meydana gelen artış, ülke içinde tam olarak karşılanamayan talebin bir ölçüde karşılanmasında olumlu etki yapmış olsa da, küçük üreticileri olumsuz yönde etkilemiştir 5 (İnençli ve ark., 2000).

Çizelge 5. Türkiye'de Et İthalatı ve İhracatı

	1980	1984	1985	1990	1995
Sığır Eti İhracat (ton)	---	12.696	3.786	55	24
Sığır Eti İthalat (ton)	---	629	27.539	9.368	41.493
Sığır Eti Farkı (ton)	---	+12.067	-23.753	-9.313	-41.469
S.E. Kemiksiz İhracat (ton)	---	---	392	240	12
S.E. Kemiksiz İthalat (ton)	---	---	9.938	405	3.609
S.E. Kemiksiz Farkı (ton)	---	---	-9.546	-165	-3.597
Koyun Eti İhracat (ton)	5.593	51.683	35.050	7.165	2.673
Koyun Eti İthalat (ton)	---	90	702	53	177
Koyun Eti Farkı (ton)	+5.593	+51.593	-34.348	+7.112	+2.496
Toplam Et İhracat (ton)	8.016	71.095	45.710	8.606	8.372
Toplam Et İthalat (ton)	20.635	140.993	86.633	21.255	17.279
Et Dış Ticaret Farkı (ton)	+8.016	+70.376	+4.459	-1.689	-38.135
Et İhracatı (\$)	20.635	140.993	86.633	21.255	17.279
Et İthalatı (\$)	---	802	42.326	14.435	77.166
Et Dış Ticaret Farkı (\$)	+20.635	+140.191	+44.357	+6.820	-59.887
Canlı Hayvan İhracat (1000 \$)	10	18.353	2.597	---	---
Canlı Hayvan İthalat (1000\$)	4.187	1.511	371	103.736	330.257
C. Hayvan Dış Tic. Farkı (1000\$)	-4.177	+16.842	+2.226	-103.736	-330.257
TOP. ET DIŞ TIC. FARKI (1000 \$)	+16.458	+157.033	+46.583	-96.916	-390.144

5. SEKTÖRDEKİ SORUNLAR

Tüm bu gelişmelere rağmen ülkemizde et ve et ürünleri sanayi, hammadde temininden, nihai tüketime kadar çözüm bekleyen pek çok sorunlara sahiptir.

1. Sektörün en önemli sorunlarından birisi, sanayiye yeterli ve düzenli hammadde akışının olmamasıdır. Ülkemizdeki besicilik karma üretimde bir alt dalı oluşturmakta sadece besicilikle uğraşp, bu konuda uzmanlaşan işletme sayısı çok azdır (Okay, 1993).

2. Sanayide kapasite kullanımı son derece düşüktür. Kurulu kapasitenin tam olarak kullanılmasındaki temel etkenler; hammadde ihtiyacının düzenli bir şekilde karşılanamaması ve fiyatlardaki dalgalanmalardır.

3. Ülkemizdeki üreticilerin büyük bir bölümü birlik veya kooperatif çatısı altında örgütlenmemiştir. Ayrıca, sanayi bağlantıları da oldukça zayıftır.

4. Besi hayvancılığı ve et üretimi konusunda ülkemizin en önemli bölgelerinden olan Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgesinde meraların kullanılmaması, bölgedeki göç, komşu ülkelere ihracatın fiyat veya politik nedenlerden dolayı durması sebebiyle üretim ve sanayi faaliyetleri olumsuz yönde etkilenmiştir.

5. İşletme ve yatırım kredilerinin zamanında ve ihtiyaç miktarında verilmemesi nedeniyle sanayide istenilen sonuçlar elde edilememektedir. Hammadde akışının düzenli temininde önemli bir unsur olan sözleşmeli besicilik modellerinin yeterli ölçüde uygulanmaması yıl içindeki temininde düzensizliklere neden olmaktadır.

6. Hayvancılık sektörü, yem bitkileri ve çayır-meralarla birlikte düşünülmelidir. Bu nedenle hayvansal üretimin ekonomik biçimde yapılabilmesi için, ucuz ve kaliteli kaba yem üretiminin geliştirilmesi gereklidir. Yem fiyatlarının yüksek olması kasaplık hayvan fiyatlarına yansımakta ve maliyetler artmaktadır.

7. Kasaplık hayvanlar mezbahaya ruhsatlandırılma ve denetim hizmetleri istenilen boyutta yapılmamaktadır. İlkel şartlarda üretim yapan işletmeler tüketici sağlığını tehdit ettikleri gibi bu işletmeler haksız rekabete neden olmaktadır.

8. Kasaplık hayvanlar mezbahaya uygun olmayan şartlarda getirilmektedir.

9. Mezbahaya yan ürünleri sektörde faaliyet gösteren büyük işletmeler dışında değerlendirilmemektedir. Bu durum

oldukça fazla ekonomik kayıplara ve çevre kirliliğine neden olmaktadır (İnençli ve ark, 2000).

10. Sanayide karkas derecelendirilmesi yapılmamakta ve ülkemizde bu konuda uygulanabilir bir standart bulunmamaktadır (Yücel ve ark. 1994).

11. Kasaplık hayvanlardan birim başına elde edilen verim düşüktür. Karkas ortalamamız 180 kg olmakla birlikte hayvancılığı iyi olan ülkelerde bu değer 250 kg'dır (Anonymous, 2001).

12. Ülkemizde kişi başına düşen kırmızı et tüketimi oldukça düşüktür. Bunun başlıca sebebi kırmızı et fiyatlarının yüksek oluşu, buna karşılık tüketici alım gücünün düşük oluşudur.

13. Et ve Balık Ürünleri A.Ş. ye ait kombinaların özelleştirilme kapsamında satılanların tamamına yakınında üretim durma noktasına gelmiştir (Anonymous, 2001).

14. Ette %8, et ürünlerinde ise %17 olarak uygulanan KDV oranı, yeterli ve dengeli beslenmek için başlıca temel gıda maddesi olan et ve et ürünlerinin tüketimini azaltmaktadır.

15. Özellikle küçük işletmelerde yeter sayıda teknik personel ve yetişmiş eleman istihdamı sağlanmamakta ve personel eğitimine gereken önem verilmemektedir. Sektörde ara eleman sıkıntısı vardır.

16. Sektör ile ilgili kayıt ve istatistikler son derece yetersizdir. Üretim, hastalık ve imha gibi durumlarda yeterli ve sağlıklı bilgi alınmamaktadır. Bu durum geleceğe yönelik çalışmaları olumsuz etkilemektedir.

17. Et ürünleri işleyen işletmelerde HACCP çalışmaları yetersiz düzeydedir.

18. Gıda kontrolü konusunda sektörün çok büyük bir kısmında oto kontrol sistemi kurulmadığı gibi laboratuvarlarda da alet-ekipman, personel ve metod birliği konusunda yetersizdir.

19. Et nakliyesinde uygun araçların sayısı son derece yetersizdir. Soğuk zincirin nakliye, ara depolama ve satış noktalarında kırılması tüketiciye güvenli bir ürünün ulaşmasını engellemektedir.

20. Sektörün en önemli sorunlarından birisi sanayiye yeterli ve düzenli hammadde akışının olmamasıdır.

21. Türkiye'ye her an kontrolsüz hayvan girişi sağlayabilecek potansiyele sahip Doğu ve Güneydoğu komşularımızın hastalıklarla mücadelede etkisiz kalmaları ülkemiz için sürekli tehdit oluşturmuştur. 1989 yılından itibaren İngiltere'de görülmeye başlayan Deli Dana hastalığının 1996 yılında dünya kamuoyunun gündemine girmesi üzerine, canlı hayvan, hayvansal ürünler ve yem katkı maddeleri ile diğer bazı ürünlerin ithalatına yasaklamalar getirilmiştir (Anonymous, 1996 c; 1997; 2001)

22. Türkiye tarımında küçük tarım işletmelerinin hakim olması, işletme sermayesinin yetersiz olmasını bu durum da modern tarım teknolojilerinin uygulanmasını güçleştirmektedir (Anonymous, 1996 b).

23. Türkiye'de canlı hayvan ve et pazarlamasında fazla sayıda aracının yer alması, tüketicinin ödediği parada üreticinin payını azaltmaktadır (Hoştürk, 1996).

6. ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

1. Sektörde istikrar ortamı sağlayacak politikalarının oluşturulması gereklidir.
2. Sektörde özelleştirilme çalışmalarının yeniden değerlendirilmesi gereklidir.
3. Belediyelere ait mezbaha ve kombinaların çalışma koşulları yeniden değerlendirilmelidir.
4. Et ve et ürünleri ile canlı hayvan taşıma sistemlerine bir standart getirilmelidir.
5. Sektördeki kayıt dışı faaliyetleri önleyecek tedbirler alınmalıdır; mevzuat geliştirilmeli ve uygulanmalıdır.
6. Et teşvik primi yeniden düzenlenmeli ve düzenli olarak ödenmeli ve KDV oranı % 1'e düşürülmelidir.
7. Hammadde ve kalitesi artırılmalıdır. Sanayide karkas derecelendirilmesi yapılmalıdır.
8. Yem açığını kapatılabilmek için çayır ve meralarımızın ıslah edilerek yem verim ve kalitelerinin artırılması, tarla tarımı içerisinde yem bitkisi ekiliş alanları genişletilmelidir.
9. Bütün Dünya'da olduğu üzere, hayvancılık ve et endüstrisi alanında, kuruluşlar arası birlik ve beraberlik yaratılarak et konseyi kurulmalıdır.
10. Salgın hastalıklarla mücadelede; hayvan hareketlerinin denetimi, yeterli aşı ve biyolojik madde üretimi mücadele programlarının gerçeklere uygun hazırlanıp etkin uygulanması gereklidir.

7. KAYNAKLAR

- ANONYMOUS; 1994. Genel Tarım Sayımı. Hanehalkı Anket Sonuçları D.İ.E. Yayınları No: 1691, Ankara.
- ANONYMOUS, 1995. Tarım İstatistikleri. D.İ.E. Yayın No: 1728., Ankara.
- ANONYMOUS, 1996 a. The Agricultural Situation in European Union 1995 Report. Luxemburg.
- ANONYMOUS, 1996 b. Hayvancılığın Mevcut Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri. T.C. Ziraat Bankası Yayınları, Ankara, 19 s.
- ANONYMOUS, 1996 c. VI. Kalkınma Planı, Hayvancılık Özel İhtisas Raporu, DPT Yayınları, Ankara, 196-199.
- ANONYMOUS, 1997. Ekonomik ve Sosyal Sektörde Gelişmeler. 1997 Yılı Destekleme Çalışmaları ve Yıllık Programlar, Ankara.
- ANONYMOUS; 1999. Tarım İstatistikleri. D.İ.E. Yayınları, 114-115.

- ANONYMOUS, 2000. Tarım İstatistikleri. D.İ.E. Yayınları, Ankara
- ANONYMOUS, 2001. DPT Et Mamülleri Sanayi Raporu, Ankra, 19-71
- HOŞTÜRK, F. 1996. Ankara Hayvan Borsasının Kasaplık Hayvan ve El Pazarlamasındaki Yeri ve Önemi ile Pazarlama Verimlilikleri ve Marjları (Doktora Tezi). A.Ü. Sağlık Bilimleri Ens., Ankara.
- İNENÇLİ, B., A. KARAKAYA, N. DEVELİ İŞIKLI. 2000. Türkiye'de Hayvan Potansiyeli ve Mezbahaların Durumu. Gıda 5 (3), 227-235.
- KONAK, K. 1992. Son Onbeş Yılda Kırmızı Et Fiyatlarındaki Değişmeler ve Uygulanmakta Olan Politikaların Değerlendirilmesi. E.Ü. Araştırma Fonu yayınları, İzmir, 7s.
- OKAY, G.1993. Türkiye'de Hayvancılık ve Et Sanayinin Durumu. II Ulusal Et Sanayi Sempozyumu, 8 Nisan, İzmir.
- SUNER, E. 1986. Türkiye'de Üretimden Tüketime Et Sorunlarının Teknik Açısından Değerlendirilmesi. Et ve Et Mamülleri Değerlendirme Semineri, 7-8 Ekim 1986, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul.
- TATLIDİL, F., B. GÜLÇUBUK, H. ÇELİK. 1993. Farklı Gelir Düzeyindeki Ailelerin Tavuk Tüketimi ve Bunu Etkileyen Faktörler. Uluslararası Tavukçuluk Kongresi, 448-458.
- YÜCEL, A. 1992. Et ve Su Ürünleri Teknolojisi. U.Ü.Z.F. Ders Notları Yayın No: 47., BURSA, 182 s
- YÜCEL, A, B.B. İŞGÖZ, K. ÇETİN.1994. Hayvansal Ürünler Teknolojisi U.Ü.Z.F. Ders Notları Yayın No:59, Bursa, 144 s.